

KÉTSZÁZHÚSZ ÉV AZ OKTATÁSÉRT, TUDOMÁNYÉRT ÉS KULTÚRÁÉRT: A HUXLEY CSALÁD

Farkas Ákos

PhD, Dr. habil., Eötvös Loránd Tudományegyetem Angol–Amerikai Intézet Angol Tanszék
farkas.akos@btk.elte.hu

„Végre egy regényíró, aki úgy tud beszélni a természettudomány dolgairól, hogy nem áll égnek tőle a tudósember haja” (Gabor, 1965, 66).¹ E szavakkal idézi fel Gábor Dénes egy emberöltő távlatából első, szellemi találkozását a *Szép új világ* című tudományos-fantasztikus ellenutópia szerzőjével. Az Aldous Huxley 1894–1963: Visszaemlékezések könyve (*Aldous Huxley 1894–1963: A Memorial Volume*, 1965) című kötet neves szerzői közül világhírű honfitársunk volt az egyetlen, aki nem a személyes ismeretség jogán oszthatta meg a jeles angol író alakját idéző emlékeit az érdeklődő nagyközönséggel. Az egyetlen magyar, mi több, közép-európai hátterű hírességnek címzett megtisztelő felkérés T. S. Eliottal, Gerald Hearddel, André Maurois-val és a többi társszerzővel ellentétben nem a nagy emberhez fűződő baráti vagy családi kapcsolatnak szólt, hanem a hasonló beállítottságból és a nemes ügyek iránti közös elkötelezettségből fakadó láthatatlan kötelékeknek. Röviddel a Huxley-tárgyú visszaemlékezés megjelenése előtt *Találjuk fel a jövőt!* (*Inventing the*

Future, 1963) címmel publikált nagy ívű tanulmányában Gábor Dénes az emberiségre leselkedő három legnagyobb veszély, a világháború, a globális túlnépesedés és a technikai fejlődéssel járó szabadidő-felesleg fenyegetéseire hívta fel a figyelmet. Bevallottan Huxley ihlette futurologiai könyvével a holográfia feltalálója írói névjegyét már a Huxley-emlékkötetben közölt kisesszéje előtt letette. A reneszánsz kor polihisztorait idéző sokoldalúságában Gábor Dénes osztozott az eredetileg ugyancsak természettudományos pályára szánt, attól csak ifjúkori szembetegsége miatt eltanácsolt Aldous Huxley-val.

De miért érdemes kitérni itt a Nobel-díjas magyar tudós és a világhírű angol író szellemi kapcsolatára? Hogyan köthető Gábor Dénes és Aldous Huxley lelki rokonságának kérdése egy olyan előadás témájához, melynek elsődleges célja egy másik zseni és egy másik Huxley, Julian Sorell Huxley (1887–1975) évfordulós méltatása?² Valójában meglehetősen sok Narratívánkban ugyanis nem Gábor Dénes

¹ Jelen tanulmány szerző azonos című előadásán alapul, amely az UNESCO megalapításának 70. évfordulója alkalmából az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottsága és az MTA szervezésében 2015. november 26-án megrendezett konferencián hangzott el az MTA székházában.

az egyedüli természettudós író, és nem Aldous Huxley az egyetlen, a természettudományokban is eligazodni képes irodalmár. Évfordulós megemlékezésünk tulajdonképpen hőse, Julian, Aldous testvérbátyja maga is a sokoldalú vagy, ahogy öccse korai írásaiban fogalmaz, a teljes ember (*the complete man*) eszményének megtestesítője volt (1929, 72, 278.). Sir Julian Huxley, az ornitológia, a zoológia, az örökléstan, az evolúciós biológia és még számos diszciplína sikeres művelője a huszadik század egyik legelismertebb nemzetközi tudományszervezője volt. Egyebek közt mint a londoni állatkert, a *Zoological Society of London* igazgatója, a Természetvédelmi Világalap, a WWF alapítója, a brit tudományos akadémia, a *Royal Society* tagja, és – ami számunkra itt a legfontosabb – 1946-tól mint az UNESCO első főigazgatója tevékenykedett. Mindemellert Julian komoly írói babérokat is magáénak tudhatott. Ezt példázzák főbb művei: az első jelentősebb kötet, az *Élet és halál: Egy biológus esszéi* (*Essays of a Biologist*, 1923), a Herbert George Wellszel közösen jegyzett, nagysikerű munka, *Az élet csodái* (*The Science of Life*, 1929–30), vagy a náci fajelmélet áltudományos tételeit keletkezésükkor ízekre szedő *Az európai „fajkérdés”* (*We Europeans: A Survey of Racial Problems*, 1935) –, hogy negyvennél is több könyve közül csak a magyarra is lefordítottakat említsük.

A két Huxley-testvér egymást kiegészítő, egymással vetélkedő tehetségének kettős pályaképe nem lenne teljes a harmadik, a legfiatalabb Huxley-fivér, az idegéletani kutatásaival orvosi Nobel-díjat kiérdemlő Sir Andrew Fielding Huxley (1917–2012) említése nélkül. Három nemzetközi híresség, három ragyogó karrier, egyetlenegy család. Már ennyi is elég lenne, hogy a kivételes tehetség örökletes és környezeti összetevőit kutató tudományág, a

Magyar Beck István és Czeizel Endre nevéhez köthető kreatológia fontos esettanulmányának tekintse a három Huxley-fiú életművét.

Hát még, ha visszamegyünk az időben – valamivel több, mint két évszázadot. Nagyjából kétszázhusz éve ugyanis annak, hogy 1795 egy nyári napján a Csatorna-szigetek legnagyobbikaként is eldugott, provinciális helynek számító Wight-szigeten meglátta a napvilágot a Huxley-fiúk anyai ágának első közismertté lett felmenője, idősebb Thomas Arnold (1795–1842). Az a Thomas Arnold, akinek sírhelyéhez tett angliai zárandoklatának során Pierre de Coubertin báró a néhai iskolaigazgató sírkövében a birodalom szegletkövét vélte felsejleni. Meglehet, az újkori olimpiák megalapítója utóbb a valóságosnál nagyobb jelentőséget tulajdonított a híres Rugby magániskola első igazgatójának a csapatsportok angliai és nemzetközi meghonosításában, a sírhely láttán tett kijelentés lényegét tekintve mégiscsak helytállóan mondható. A brit világbirodalom kiépítésében és fenntartásában kétségkívül meghatározó szerepet játszott az az uralkodásra nevelt embertípus, a brit gentleman típusa, amely az Arnold vezette Rugby-iskola mintáját követő elit bentlakásos magániskolák – a híres *public school*-ok – padjaiból kikerülve irányította és működtette Viktória királynő hatalmas impériumát.

Ennek a birodalmi elitnek a társadalmi peremén, a tudomány és az oktatás határvidékén szerzett azután hírnevet magának az állat- és madártan jeles művelője, az evolúciós biológia második legfontosabb korai képviselője, Charles Darwin jobbkeze – korabeli gúnynevéen „Darwin bulldogja” – Thomas Henry Huxley (1825–1895). Közismert nevén T. H. Huxley személyében nemcsak a tudományos világnézet legnagyobb hatású kora-

beli hirdetőjét, a „majomember”-vitákban elhíresült, félelmetes debattert, a természettudományos oktatás általánossá tételének bajnokát és a jó tollú közíró tiszteletét. Pedig a Huxley-dinasztia alapítójának e tekintetben sem volt röstellnivalója. Egy hálás levelében Darwin maga így nyilatkozott az Oxfordban tartott nyilvános előadásáról hazatérő T. H. Huxley-nak *A fajok eredete* című forradalmi opus meg- és elismertetésében játszott szerepéről: „Roppant fontossággal bír, hogy a világ előtt nyilvánvaló legyen: a legkiválóbb férfiak nem félnek hangot adni meggyőződésüknek. Minden egyes nappal világosabban látom, hogy Könyvem egymagában az égvilágon semmit sem vitt volna végbe” (idézi Clark, 1968, 61.).

Ami az UNESCO-évforduló szempontjából ennél is fontosabb azonban: T. H. Huxley a három, egymástól első látásra igencsak távol eső területen hírnévre jutott Huxley-leszármazott ihlető példájú nagyapjaként is beírta nevét az európai szellem történetébe. A medúzáról publikált tanulmányát sajátkezű tusrajzaival illusztráló, a Dantét eredetiben olvasó, a költőfejedelem Alfred Tennyson atyai barátságát élvező Thomas Henry Huxley számára egy pillanatig sem volt kétséges, hogy a világ megismerésének két, látszólag ellentétes módozata csakis együtt, egymást segítve-kiegészítve szolgálhatja az embert. „Irodalom és tudomány – összegzi tudásfilozófiját a Huxley-pátriárka – nem két különálló valami, hanem ugyanannak a valaminek két oldala” (idézi Clark, 1968, xv.).

A művészetek, az irodalom és a humaniorák iránti fogékonysága ellenére Darwin bulldogját, *Az ember helye a természetben* (*Man's Place in Nature*, 1863) című *magnum opus* megalkotóját, a *Royal Society* elnökeként Isaac Newton utódát, Thomas Henry Hux-

leyt azért mégis inkább természettudósnak, mint művésznek vagy irodalmárnak tekinti az utókor. Ezen még az sem változtat, hogy a nagy Huxley-előd 1895-ben bekövetkezett halálát közvetlenül követő időszakban megjelent két életrajz egyike a „tollforgató férfiak” (*men of letters*) című sorozatban jelent meg –, hiszen a másik korai életrajz az életmű egészét tekintve magától értetődőbb „tudós férfiak” (*men of science*) biográfiai kiadványok sorában látott napvilágot (Clark, 1968, 121.). Ha azonban az ős-Huxley-t mégiscsak inkább a reáliák, mint a humaniorák művelőjeként tartja számon az utókor, akkor vajon honnan a huszadik századi leszármazottak, Aldous és Julian Huxley különböző mértékben, de a nagy elődnél mindkettejükben karakteresebben megnyilatkozó irodalmi-művészeti talentuma? Kitől, melyik felmenőtől örökölhette Julian nemzetközileg is elismert előadói és ismeretterjesztői, öccse, Aldous pedig világviszonylatban is egyedülálló szépirodalmi tehetségét?

Hogy pontosan azonosíthassuk a Huxley-fivérek, az elsősorban biológusként számon tartott Julian és a mindenekelőtt regényíróként jegyzett Aldous Huxley kettős tehetségének családi eredetét, röviden vissza kell térnünk a felmenők másik, Arnold-féle ágához. Julian és Aldous édesanyja, Julia, Arnold-lány volt, a már említett iskolaigazgató, idősebb Thomas Arnold unokája, az irodalomtudós ifjabb Tom Arnold leánygyermeké, az egykor rendkívül népszerű író, Mrs. Humphrey Ward húga.

És ami a legfontosabb: Julia atyai nagybátyjában a viktoriánus Anglia egyik legnagyobb hatású gondolkodóját, Matthew Arnoldot (1822–1888) tisztelhetjük. A jeles költő, bölcselő és oktatáspolitikus fontosságát számunkra itt a Huxley-nagyapával az egyetemi képzés

kívánatos irányú átalakításáról folytatott vitája adja meg. A baráti hangnemű, de komoly tétre menő disputa ellentétes álláspontjainak legtisztább megfogalmazását a két vitapartner 1880-ban, majd 1882-ben megtartott nyilvános egyetemi előadásában érhetjük tetten: a *Tudomány és kultúra* (*Science and Culture*) címet viselő Huxley-beszédben, illetve az *Irodalom és tudomány* (*Literature and Science*) címmel megtartott Arnold-előadásban. Megállapítható, hogy bár mindkét opponens elismeri az ellenoldal képviselte diszciplína létjogosultságát, Huxley – mint várható – a természettudományok, Arnold viszont a humán tudományok kiemelt fontossága mellett tör lándzsát. „Az igazi műveltség megszerzésének a tisztán természettudományos oktatás legalább annyira hatékony eszköze, mint amennyire a tisztán irodalmi oktatás” – szögezi le Thomas Henry Huxley (Huxley, T. H., 2011, 141.). Erre – és T. H. Huxley darwini fogantatású munkáira is reflektálva – Matthew Arnold így felel: „már a szőrös, hegyes fülekkel és farokkal ékes, minden bizonnyal a fák tetején honos négy lábú lény [...] természetében is ott bujkált a hajlam, mely arra rendeltetett, hogy belőle a szépirodalom iránti igény fejlődjen ki egykor”. Ehhez Arnold hozzászól még: „mi több, szőrös testű ősünk természete magában hordozta a görög nyelv iránti igényt is” (Arnold, 1961, 396).

Mint Thomas Henry Huxley unokája, Aldous Huxley találoan megállapítja, ez utóbbi kijelentés még a nagyműveltségű és Matthew Arnolddal amúgy baráti nexust ápoló Thomas Henry Huxley legendás tűrőképeségét is próbára tehetette. A biológus Huxley-előd meggyőződése szerint, vélekedik nagyapja nyomán Aldous, az ember legfőbb szellemi szükséglete a görög nyelv iránti vágy, „sokkal inkább irányul a tudomány módsze-

reinek és eredményeinek” birtokbavételére (Huxley, A., 1963, 2).

És ezzel vissza is térünk a huszadik századba, Julian és Aldous Huxley-hoz. (Azért csak kettőjükhez, mert a közös édesapa második házasságából született Andrew már „csak” Huxley-unoka volt, Arnold-felmenők nélkül; ő Julia halála után Rosalind Bruce-tól, Leonard Huxley második feleségétől született). Mint láttuk, a tizenkilencedik századi elődök nemcsak hírnevüket és hatásukat tekintve, hanem szellemi arculatuk és pályaképük eltérő rajzolatában is megelőlegezték jeles leszármazottaikat, Juliant és Aldoust. Csakúgy, mint Viktória-kori felmenőik, a még náluk is híresebb utódok is egymást támogatva-elismerve bár, de külön utakon jártak. A Huxley- és az Arnold-gének eltérő kombinációjából két, hasonlóságában is nagyon különböző karaktert formált az idő és a környezet. A Huxley-család tudós krónikásának okfejtése nyomán bátran megállapíthatjuk, hogy míg Julian inkább a Huxley-féle tudományos örökséget vitte tovább, addig Aldous mindenekelőtt az Arnold-vonalra jellemző művészi-irodalmi hajlamot teljesítette ki (Clark, 1968, 140., 142.).

Kettejük és az utókor nagy szerencséje, hogy egyikőjük sem röstellt tanulni fivéréétől. Aldous aligha vívhatta volna ki Gábor Dénes fent idézett elismerését, ha a *Szép új világ* (*Brave New World*, 1932) kasztrendszerét megalapozó magzatmanipuláció, a klónozás módszerét megelőlegező „Bokanovszkij-eljárás”, vagy az anyagtakarékos recikláció leírásához nem természettudós bátyjánál, Juliannél tájékozódik a prenatális hatásmechanizmusok, az örökléstan vagy a foszfátok ipari és mezőgazdasági hasznosításának bonyolult kérdései felől. Aldous későbbi, *És múltak az évek* (*After Many a Summer*, 1939)

című regénye, amely az emberi élet szinte korlátlan meghosszabbításának ötletével eljátszva gúnyolja ki a fogyasztói társadalmak fiatalságkultuszát, talán meg sem született volna az ugyancsak a bátytól, Juliantól származó, halbiológiai – bizonyos skóciai pontyfajták meghökkenítő élettartamára utaló – információk nélkül (Clark, 1968, 296.).

Julian maga szerényen tagadta az efféle konkrétumok meghatározó jelentőségét. „Téves az a közkeletű elképzelés – vélekedik az öccse emlékének szentelt kötetben –, hogy Aldous tölem kért volna segítséget a biológiaiával kapcsolatos azon tények és ötletek dolgában, melyeket olyan zseniálisan használt fel a *Szép új világban*” (Huxley, J., 1965, 22.). Aligha vitatható, hogy az eredetileg orvosi pályára készülő és attól csak ifjúkori szembevetése által eltérített, majd világiáró útjain az *Encyclopaedia Britannica* köteteit minden-hová magával hurcoló és azok természettudományos szócikkeit szépirodalom helyett is olvasgató Aldous valóban nem csak biológus bátyjától szerezte leltani ismereteit. Azt azonban a saját szerepét kibővítő Julian sem vitatta, hogy előtanulmányai és olvasmányai mellett a vele, Juliannel és tudós kollégáival folytatott alkalmi beszélgetések is minden bizonnyal megtermékenyítően hatottak a regényíró testvére. Ami ennél is fontosabb, ezekből az alkalmi eszmecserékből „mi, [biológusok] épp annyit profitáltunk – teszi hozzá Julian –, mint amennyit Aldous öcsém” (Huxley, J., 1965, 22.).

Hogy mi mindent profitálhatott Julian ezekből a testvéri találkozásokból, arra egy Mexikóban tett hivatalos látogatása világít rá. Az idősebb Huxley-fivér ideje jelentős részét a közép-amerikai régió művészetének tanulmányozására szánta. Meglehet, az ilyesmit el is várták egy ENSZ-szervezet vezető tisztség-

viselőjétől, ám a kortársak tanúsága szerint Julian egész életében őszinte, belülről fakadó érdeklődést mutatott a művészet és az irodalom iránt, már jóval azelőtt, hogy a formálódó UNESCO-hoz bármi köze lehetett volna. Köztudott volt az is, hogy a művészet társadalmi szerepének fontossága egyik kedvenc témája volt, valahányszor alkalmá adódott rá, hogy öccsével, Aldousszal leüljön beszélgetni.

Talán éppen ezeknek a testvérek közötti beszélgetéseknek tudható be, hogy az Aldous több művészet- és kultúrtörténeti írásában is főszerepet játszó Avilai Szt. Teréz, William Blake és William Wordsworth mind visszatérő szereplő Julian esszéiben és tanulmányaiban is, kivált azokban, melyekben mindketjük kedvenc témájáról, a kvázi-transzcendens élmények fiziológiai alapjairól értekezik. Ezek közül a párhuzamok közül az egyik legérdekesebb, amit a két fivér az emberi létállapot meghaladásának módozatairól, pontosabban annak irányairól vall. A hétköznapi létezés fojtogatóan rutinszerű keretei közül kitörhetünk lefelé, felfelé vagy oldalirányban, állapítja meg Aldous nyomán és vele egybehangzóan Julian. Csakhogy míg a horizontális – például a sport, a hobbik vagy az ártalmatlan szórakozás felé irányuló – kitörés tartalmát a testvérek hasonlóképp határozzák meg, a vertikális menekülés lefelé irányuló útvonala kettejüknel már kétfelé vezet. Julian az eszképzizmus legpusztítóbb fajtáját a részegeskedésben, a drogfüggőségben és általában a kicsapongásban látja (Huxley, J., 1961, 29.), Aldous számára viszont az önmagunkból való kilépés legrosszabb, erkölcsileg legelfogadhatatlanabb módja a tudatosan gerjesztett tömeghisztéria (Huxley, A., 1952, 374.). Hogy az idősebb Huxley a fékevesztett mámorokban, míg író öccse az önérdekű politikai hangelateltetésben látta a pokolba vezető

legegyenesebb utat, az eltérő adottságaikon túl talán kétféle hivatásuk ethosza közti alapvető különbségekre is visszavehető. Nem meglepő, ha másban látja a legfőbb rosszat a tudomány és a művészet embere. A gondolati struktúra átfedésben van, a tartalom lényeges pontokban különbözik.

Az eltérésekről a párhuzamokra visszatérve az is minden bizonnyal a fiatalabb testvér bátyjára tett hatását tükrözi, hogy Julian a nyelvtudomány, és azon belül az Aldous szerint is meghatározó fontosságú szemantika intézményi támogatásának szükségességére tér ki egy természettudóstól meglepő hangsúllyal és gyakorisággal az UNESCO céljait és filozófiáját körvonalázó pamfletjében (Huxley, J., 1946, 45–46.). A nyelv és a nyelvtudomány különös jelentőségét nemcsak az említések ismétlődései jelzik, hanem az is, hogy milyen más, a társadalmi elkötelezettségű természettudós számára létfontosságú kérdésekkel egy sorban kerül terítékre. Az UNESCO informális programtervének filozófiatudományi szakaszában a kiemelten támogatandó területek közt a tudományfilozófiával és az elméleti esztétikával, a társadalomtudományi fejezetben pedig a népesedéspolitikai és a környezetvédelem kérdéskörével kerül egyazon szintre a jelentés tudománya, a szemantika. A pamfletet tanulmányozva arra is választ kapunk, hogy a globális problémák oktatási, tudományos és kulturális megközelítése tekintetében az UNESCO leendő főtitkára számára miért bír megkülönböztetett fontossággal a nyelv és a nyelvhasználat szisztematikus tanulmányozása: „A nyelv vizsgálata, különösképpen az annak tudományos alapját képező szemantika, megkerülhetetlen állomás a nyelv mint kommunikációs és valószínűsítő eszköz tökéletesítése felé vezető úton, és egyben védelmet ad azzal a veszéllyel

szemben, hogy félreértjük, ahelyett hogy megértenénk egymást.” (Huxley, J., 1946, 45.)

Mondani sem kell, Aldous Huxley már csak írói hivatásánál fogva is bátyjához hasonló jelentőséget tulajdonított a nyelvvel mint eszközzel való helyes – ha tetszik tudományosan megalapozott – bánásmódnak. „A szavak, ha megfelelően használjuk őket, olyanok, mint a röntgensugár: bármin áthatolnak” – állapítja meg a *Szép új világ* itt akár Aldous Huxley szócsövének is tekinthető író-figurája, Helmholtz Watson (Huxley, A., 2008, 85.).³ A nyelv – és konkrétan a tudományos nyelv – korlátainak felismerése az ifjabbik Huxley-fivér szerint éppoly fontos, mint potenciáljának minél teljesebb kihasználása. „Sem a köznyelvben, sem a tudomány nyelvében nem találunk olyan idiómát, amellyel a szellem természete és működése megfelelően leírható lenne,” olvashatjuk Aldous egy korai esszéjében (Huxley, A., 1927, 244.). Az emberi tapasztalásnak a köznyelvi és tudományos idioma számára elérhetetlen elemei egy másfajta regiszterben mégiscsak megragadhatók. Ez a regiszter a szépirodalom regisztere. Ahogy az *Irodalom és tudomány (Literature and Science)* című nagyesszéjében Aldous Huxley fogalmaz, „az emberi tapasztalás ezen rejtettebb elemeinek közlése az, amire az írás művésze törekszik” (Huxley, A., 1963, 11.).

Az UNESCO alapkoncepcióját 1945-ben megfogalmazó Julian még nem olvashatta öccse ez utóbbi, poszthumusz megjelent írását, ám Aldous szépirodalmi munkásságának egésze pontosan arra mutatott számára példát, hogy miként fejezheti ki a tudományos diskurzus számára megragadhatatlan, de éppenséggel a tudományos megismerés

³ Totth Benedek fordítása.

folyamatában szerzett személyes tapasztalatokat. A természettudós művészi kifejezés után kiáltó élményeire jó példa egy énekesmadárral: a zöld küllővel való ifjúkori találkozás leírása. Az élmény természetéről egy rádióinterjúban így számolt be Julian: „beborzongtam a váratlan felismerésbe, hogy itt, az orrom előtt, az erdők és mezők ismerős világában ilyen különös és szépséges lények élnek, amelyek különlegessége és szépsége mindeddig fájdalmasan ismeretlen volt előttem” (idézi Clark, 1968, 145.). A már megszerzett, de a többség által meg nem élt tudás élményszerű közlésmódjára vonatkozóan Julian egy ritka irodalomkritikai írásában kapunk eligazítást. Erről így ír mestere, H. G. Wells egy új könyvének ismertetésében: mindaz, amit Wells az alkalmazott természettudományokról leír, „bizonyos értelemben közhely – a meglepetés erejével felruházott közhely” (Huxley, J., 1937, 67.). Az irodalom és a kultúra mindenkor divatjaiban Juliannál járatosabb Aldous ezt minden bizonnyal a tantrikus filozófiával vagy épp James Joyce epifánia fogalmával hozta volna összefüggésbe. A legközönségesebb tárgy is, ha megfelelően tekintünk rá, lényegét felfedve sugárzani kezd, és elnyeri epifániáját – tudjuk Joyce óta. „Láss, mintha most látnál először, egy szépséges személyt vagy egy köznapi dolgot” – biztat a hindu bölcséletet idéző Aldous Huxley (A. Huxley, 1961, 425). Valami ilyesmihez segíthet hozzá az irodalom kifejezőereje is – gyakorolja azt akár a szépíró Aldous, akár az ismeretterjesztő Julian.

Akárhonnán merített is hozzá ihletet és ötletet, a biológus Julian művészi-irodalmi munkásságának és ebből adódó, széleskörű ismertségének is betudható, hogy alakját nem csak a tudománytörténet annalesei őrzik. A számos ikonikus fénykép mellett legalább két

szépirodalmi mű is megőrökíti az idősebbik Huxley-fivér alakját. Fotói közül a nagyapja térdén lovagló Julian vagy az amerikai nagykövet kisleányait, Edward és John Kennedyt a londoni állatkertben kalauzolól felnőtt Huxley-t, esetleg az Aldous öccsével társalgó, korosodó bölcsét ábrázoló képek a legismertebbek. Ami a szépirodalmi megjelenítést illeti, két regényben is felbukkan Julian Huxley – mindkettőben mint a zoológia tudós kutatója, a londoni állatkert igazgatója. Sorrendben az elsőben csak közvetve, a főszereplő feltételezhető életrajzi modelljeként, a másodikban viszont csak mellékfiguraként, de már névvel, mintegy saját jogon. Az egyik Angus Wilson apokaliptikus sci-fi disztópiája, a *Vénemberek az állatkertben* (*The Old Men at the Zoo*, 1964), a másik pedig Szerb Antal regénye, a *Pendragon legenda* (1934). Számunkra az utóbbi az érdekesebb. A bűnügyi kísértethistória végén az ősi arisztokrata család feje, Owen Pendragon, Gwynedd earlje e szavakkal bocsátja útjára magyar vendégét, Battyánost: „Kedves barátom, egy utolsó szívességre kérem. Menjen el újra Londonba, és keresse fel Julian Huxley professzort a King's College zoológiai intézetében. Mondja meg, hogy az intézetnek ajándékozom az óriás axolotlokat.” (Szerb, 2006, 148.)

Itt egy, a tudományos írásmódtól általában idegen, személyes vonatkozású közlés következik. Ami mentheti a diszciplináris protokoll illetén megsértését, az a személyes közlendő és a jelen írás tulajdonképpeni tárgya közötti szorosnak mondható tematikus kapcsolat. Míg az Angus Wilson-utalás saját, szerzői lelemény, a Szerb Antal-idézetre egy kedves ismerős hívta fel a figyelmemet. Olyasvalaki, aki jelentős tudományos eredményeit éppenséggel nem a humaniorák – mondjuk az irodalom- vagy a történettudomány – te-

rületén érte el. Az ötletadó a jeles kutatóorvos, a Semmelweis Egyetem rector emeritusa, az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottságának elnöke, Réthelyi Miklós professzor. Hogy egy, leginkább a kultúra és a szépirodalom világában jártas kutató a természettudományok kiváló művelőjétől kap fontos irodalomtörténeti információt, az ugyanazt példázza, mint ami mellett a Huxley-fivérek egybefonódó életműve is tanúskodik. „Nincs józan gondolkodású természettudós, aki egy pillanattal is azt képzelné, hogy a tudomány az egyetlen lehetséges nézőpont. A művészet és az irodalom, a vallás és a bölcsészet a világ felfedezésé-

nek más útjai” – foglalja össze Julian egy alkotó élet tanulságát az emberi tudás szinkretikus természetéről (idézi Clark, 1968, xv.). Aldous sarkosabban fogalmaz: „a nagy igazság ebben áll: irodalom, művészet és tudomány egy és ugyanaz” (idézi Clark, 1968, xv.). Ha felidézzük a dinasztiaalapító Thomas Henry Huxley szavait egyazon dolog két oldaláról, látni fogjuk: a kör bezárul. Nem érdemes kilépni belőle.

Kulcsszavak: *Huxley család, Thomas Arnold, Matthew Arnold, Gábor Dénes, tudománytörténet, UNESCO, kultúrtörténet*

IRODALOM

- Arnold, Matthew (1961): *Poetry and Criticism of Matthew Arnold*. Houghton Mifflin, Boston
- Clark, Ronald W. (1968): *The Huxleys*. Cox & Wyman, London
- Gabor, Dennis (1965): Professor Dennis Gabor, F.R.S. In: Julian Huxley (ed.): *Aldous Huxley 1894–1963: A Memorial Volume*. Chatto and Windus, London
- Huxley, Aldous (1927): *Proper Studies*. Chatto and Windus, London
- Huxley, Aldous (1929): *Do What You Will*. Chatto and Windus, London
- Huxley, Aldous (1952): *The Devils of Loudun*. Chatto and Windus, London
- Huxley, Aldous (1961): Human Potentialities. In: Julian Huxley (ed.): *The Humanist Frame*. Harper and Row, New York
- Huxley, Aldous (1963): *Literature and Science*. Harper and Row, New York

- Huxley, Aldous (2008): *Szép új világ*. (fordította Totth Benedek) Cartaphilus, Budapest
- Huxley, Julian (1937): *Essays in Popular Science*. Pelican, London
- Huxley, Julian (1946): *UNESCO, Its Purpose and Its Philosophy*. Preparatory Commission of UNESCO, London
- Huxley, Julian (1961): The Humanist Frame. In: Julian Huxley (ed.): *The Humanist Frame*. Harper and Row, New York
- Huxley, Julian (1965): Sir Julian Huxley, F.R.S. In: Julian Huxley (ed.): *Aldous Huxley 1894–1963: A Memorial Volume*. Chatto and Windus, London
- Huxley, Thomas Henry (2011): *Collected Essays*. Volume 3: *Culture and Education*. Cambridge University Press, Cambridge
- Szerb, Antal (2016): *A Pendragon legenda.*: Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, Budapest, • <http://mek.oszk.hu/14800/14898/pdf/14898.pdf>